

SOCIALT SEGREGEREDE SKOLER I KØBENHAVN

– hvordan kan en indsats se ud?

Af Per Schultz Jørgensen

Fotos fra Hellig Kors Skole af Pelle Rink

SOCIAL SEGREGERING ER EN KENDSGERNING

Undersøgelserne af den sociale sammensætning indenfor bestemte boligområder viser tydeligt konsekvenserne også for skoleområdet: der er skoler i København, hvor en uforholdsmæssig stor andel af eleverne kommer fra socialt svage hjem. Undersøgelsen fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd for Ugebrevet A4 dokumenterer, at hvor der blandt alle elever i 8. og 9. klasse i Danmark er en andel med svag hjemlig baggrund¹⁾ på 13 procent, er der skoler i København, hvor andelen af elever med svag hjemlig baggrund er på 42 procent og en andel af elever med ressourcebaggrund på kun 18 procent. Der er en tydelig opdeling af stærke og svage skoler ud fra fordelingen af elever efter familiemæssig baggrund.

Det viser sig også, at denne udvikling er blevet forstærket i perioden efter 1981: på den mest belastede fjerdedel af skolerne i København er der flere elever med svag hjemlig baggrund i dag end for godt 20 år siden. Der er med andre ord tale om en stigende social polarisering.

Forklaringen på dette forhold inddrager flere faktorer, bl.a.

- En voldsom økonomisk vækst, der uddyber de skel, der var der i forvejen, hvor familier med ressourcer flytter til andre og mere velstillede dele af byen og til forstæderne
- Andelen af familier med anden etnisk baggrund udgør en stigende andel af befolkningen i de dårligste boligområder og forstærker problemet
- Mange etnisk danske forældre vælger at sende deres børn i privatskoler, hvilket også forstærker udviklingen (24 procent af børnene i København går i privatskole mod 11-15 procent i de store provinsbyer).

Der er således ingen tvivl om, at vi i disse år ser en stigende social segregering i København, hvad der også omtales som en ghettoisering: familier med svag baggrund bliver hængende i dårlige boligområder og børnene fra denne gruppe af familier optager en større og større andel af eleverne på de skoler, der ligger i kvartererne.

Hjemmekundskab i 7. z på Hellig Kors Skole. De fleste elever i klassen har arabisk baggrund og er muslimer. Der er to etnisk danske elever i klassen

Undersøgelsen fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd viser også, at på "svage skoler" er karaktergennemsnittet i matematik klart lavere end på de "stærke" skoler. På de "stærke" skoler i København var karakteren i matematik efter 9. klasse 8,43, mens gennemsnittet på den mest belastede fjerdedel af skolerne var 7,28.

Altså en sammenhæng mellem social segregering i "stærke" og "svage" skoler med hensyn til forældrenes sociale baggrund og en konsekvens for det udbytte eleverne får ud af skolen målt ved karaktergennemsnittet. Svag forældrebaggrund og svag skole fører til dårligere eksamensresultater og dermed udsigt til et usikkert eller dårligt skole- og uddannelsesforløb.

HVORDAN SKAL RESULTATERNE FORSTÅS?

Der er tydeligvis tale om et samspil mellem i hvert fald to sociologiske forhold, som begge har sammenhæng med elevernes skoleresultater. Det ene drejer sig om forældrenes sociale baggrund, det andet om ophobning af "svage" elever på bestemte skoler.

Indflydelsen fra social baggrund på børns udbytte af undervisningen er velkendt, både i dansk og international forskning (se nedenfor). Den anden påvisning i undersøgelsen – ophobning af "svage" elever på bestemte skoler med deraf følgende lavere skolepræstationer er derimod forholdsvis nyt i Danmark og derfor måske overraskende – og provokerende. Det sidste hænger især sammen med, at vi er gået ud fra en opfattelse af befolkningen som præget af betydelig lighed, velstandstigning og relativ homogenitet. Fattigdom og armod er begrænset til få procent-andele af befolkningen, og først de sidste årtier har vist en etnisk differentiering, der også er slået igennem i skolesystemet. Det udelukker ikke en betydelig ulighed, der næppe er reduceret i forhold til situationen for 25 år siden. Men derfra er der alligevel et spring til erkendelsen af den dokumentation, der foreligger i undersøgelsen fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE).

Fra amerikansk forskning foreligger der betydelig dokumentation om situationen på ghetto-skoler, præget af nedslidning, desorganisering, drop-out og lave skolepræstationer. Herfra er der også betydelig erfaring med sociale og pædagogiske programmer med målet at modvirke disse faktorer. Mest kendt er det storslåede program under betegnelsen "Head Start", der søgte en omfattende social og pædagogisk mobilisering mod segregeringens konsekvenser for børns skoleforløb.

Men i Danmark har der indtil nu kun foreligget sparsomme resultater om en sådan ghettoisering med alvorlige konsekvenser for skoleforløbet. Derfor er det også nødvendigt med en fortolkning af resultaterne og en perspektivering af deres konsekvenser i pædagogisk retning

SOCIAL BAGGRUND OG UDDANNELSESFORLØB

I Danmark foreligger der betydelig dokumentation for, at børns uddannelse varierer med forældrenes sociale baggrund. Elever med forældre, der ingen uddannelse har, har også en dårligere chance for selv at få en uddannelse. Af Erik Jørgen Hansen er dette omtalt som "chanceulighed" og påvist i utallige undersøgelser²⁾. Uanset hvor godt eleverne klarer sig i skolen eller hvor godt begavede de er, så slår den familiemæssige baggrund igennem og stiller dem svagere uddannelsesmæssigt.

Senest er sammenhængen belyst i en rapport fra Det Økonomiske Råd³⁾: 3 procent af børnene af ufaglærte får en lang videregående uddannelse mod 37 procent af børnene, hvis forældre selv havde en lang videregående uddannelse.

Der er med andre ord en sammenhæng mellem social baggrund og uddannelse eller hvad der ofte omtales som "en social arv". Den fungerer som ulighed med hensyn til uddannelse, men der ligger ikke en forudsigtelse for den enkelte eller bare noget, der ligner en ufravigelig bundethed i sammenhængen. Tværtimod er reglen, at den sociale arv brydes.

I Danmark har Erik Jørgen Hansen således også påvist⁴⁾, hvem det er, der bryder den sociale bundethed, der ligger i den "svage" hjemlige baggrund. Ungdomsforløbs-

undersøgelsen viser, at især de elever, der ved afslutningen af 7. klasse var karakteriseret ved tre forhold, havde gode chancer for at bryde den hjemlige tradition med hensyn til uddannelse. Det drejede sig om, at de (1) fungerede godt sprogligt, (2) at de var motiverede og endelig, at de (3) kom fra hjem, der også var præget af menneskelig sammenhæng.

Sammenfattende kan man sige, at vi både i Danmark og internationalt har en klar påvisning af, at den hjemlige sociale baggrund slår igennem i børns skole- og uddannelsesforløb. Denne faktor er så stærk, at den har langtrækkende konsekvenser i børnenes efterfølgende uddannelsesforløb. Derfor er der også tale om en faktor, der ikke uden videre kan modvirkes. Den handler grundlæggende om social ulighed i samfundet, og den ophæves ikke uden videre.

Men vi har i Danmark haft den opfattelse, at skolen har haft en udlignende funktion. Et godt skoleforløb spiller en rolle for børns udbytte, også børn, der kommer med en såkaldt svag hjemlig baggrund. Denne antagelse kan heller ikke afvises. Men, og det er det nye i dokumentationen fra AE, den socialt udlignende effekt af skolegangen må antages at blive betydeligt reduceret, når der er tale om ophobning af elever med svag hjemlig baggrund på bestemte skoler. På disse skoler skulle vi således vente en næsten forstærket effekt af den sociale faktor: hjemlig baggrund. Det er formentlig også, hvad vi ser dokumenteret i resultaterne. Men hertil også noget andet, der er selve indflydelsen fra skolen.

Det er denne indflydelse, der skal overvejes i det følgende.

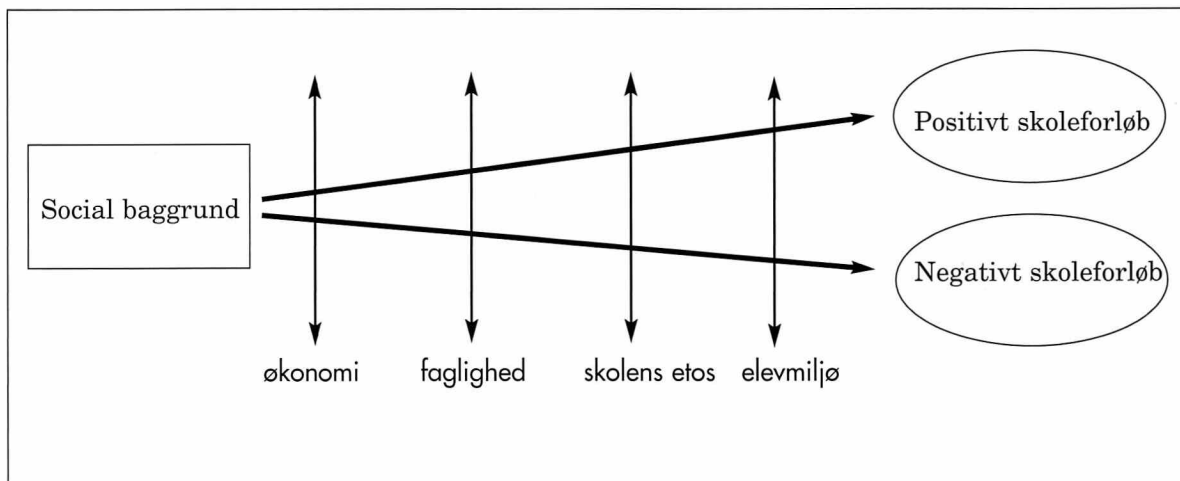
SKOLENS INDFLYDELSE PÅ ELEVERNES UDBYTTET OMFATTER MANGE FAKTORER

De faktorer, der hyppigt har været inddraget i forståelsen af skolens betydning for elevernes udbytte af skolegangen, har været skolens

- Økonomiske ressourcer
- Satsningen på faglighed
- Organisation og pædagogiske miljø (skolens etos)
- Elevmiljø (kammerateffekten)

Der er naturligvis ofte tale om, at disse faktorer alle er i spil i en eller anden udstrækning. Derfor vil en styrkelse af skolens udlignende indflydelse fra svag hjemlig baggrund også skulle trække på de fleste af faktorerne samtidig. Jvnf. nedenstående model:

ressourcer pr. barn til undervisning og udbytte af undervisningen er ikke et ligefremt proportionalt forhold. Men alt andet lige er det indlysende, at bedre materialer, flere støttetimer og flere pædagogiske valgmuligheder, vil give bedre muligheder for undervisningen og dermed også sandsynlig-

SKOLENS ØKONOMISKE RESSOURCER

Der er i Danmark tale om betydelige forskelle mellem kommuner med hensyn til, hvor meget der bruges pr. barn til skolen. Danmarks Statistik viser, at i år 2000 var det Albertslund, der toppede og brugte 53.000 kr. pr. elev til skolen, mens kommunerne i bunden – en række mindre kommuner – brugte 31.000 kr. pr. elev.

København ligger ikke i toppen mht. skoleudgifter med et gennemsnit på mellem 41-44.000 kr. pr. barn. Det gør København derimod mht. kommunale udgifter pr. barn. Her er der nemlig også tale om sociale udgifter, herunder til forebyggende indsats – hvor København har stor ophobning af familier med sociale problemer.

Men det centrale i denne sammenhæng er både, at der er stor forskel på, hvor meget de enkelte kommuner investerer i skolen målt pr. barn – og at skoler, der har ophobning af børn med svag hjemlig baggrund derfor af gode grunde kommer til at stå mere ufordelagtigt end skoler uden en sådan ophobning.

Sammenhængen mellem økonomiske

hed for et bedre resultat. Det gælder for alle børnene, men specielt for de børn, der har brug for en ekstrahjælp.

Denne antagelse støttes af AE undersøgelsen og dokumentationen fra Esbjerg.

Når man der oplever, at man er ved "at knække kurven" med hensyn til indsats mod polariseringen, så hænger det også sammen med, at de udsatte skoler (tre skoler i Østbyen) fik tilført ekstra ressourcer.

SATSNINGEN PÅ FAGLIGHED

Vægt på fagligt niveau fremgår som en tydelig faktor i resultaterne fra Esbjerg. Her fremhæves som begrundelse for skolens udlignende rolle vigtigheden af tests og af krav til faglige færdigheder.

Der er da heller ingen tvivl om, at faglighed spiller en rolle. Men det er vigtigt her at skelne mellem i hvert fald tre former for faglighed, nemlig faglige forventninger til eleverne, lærerens undervisningsmetoder og endelig støttemulighederne for de svage elever.

Faglige forventninger fra lærerens side

har stor betydning for elevers præstationer. Det er en kendsgerning, der er dokumenteret i masser af forskning. Mest markant i den berømte undersøgelse "Pygmalion i klasseværelset"⁵⁾, der har lagt navn til selve effekten ("pygmalion-effekten" eller "Rosenthal-effekten"). Hvis læreren har høje og udtrykte forventninger til en elev, så vil denne elev bestræbe sig på at leve op til disse forventninger. Og modsat: lave lærerforventninger giver lav elevmotivation. Derfor påvist sammenhæng mellem denne form for faglighed og elevers udbytte.

Faglighed som lærerens undervisningsmetoder har også en stor betydning for elevernes udbytte. Dette er påvist i mange internationale undersøgelser især vedr. læseindlæring. Carsten Elbro (professor i sprog ved Københavns Universitet) udtrykker det sådan⁶⁾ med hensyn til den første læseundervisning, at lærerens undervisningsmetode har langt større betydning end en time eller to ekstra.

Støttemuligheder for de svageste elever handler om tidlig diagnosticering og derefter en systematisk støtte. Effekten af denne indsats har ikke altid været lige let at dokumentere. Resultaterne afhænger dog af, hvilke typer af vanskeligheder, der er tale om. Hvis det eksempelvis drejer sig om støtte i læseundervisning peger resultaterne på, at der opnås størst effekt, hvis der sættes ind med en direkte undervisning af det, som børnene forventes at skulle lære.

Samlet kan man sige, at vægt på faglighed har stor betydning for børns udbytte af undervisningen. Og det er vel at mærke en faglighed, der er dybt integreret i selve undervisningen. Carsten Elbro sammenfatter de internationale erfaringer vedr. læseundervisning således, at det væsentlige for et godt udbytte er sammenhængen mellem børnenes forudsætninger, undervisningens indhold og tilrettelæggelse, undervisningsmaterialernes egnethed og lærernes kundskaber og engagement. Altså en faglighed, der ikke alene hænger sammen med undervisningen, men også med skolens materielle ressourcer og skolens undervisningsmiljø: dens etos.

SKOLENS ETOS

Betydningen af skolens samlede undervisningsmiljø og kultur – skolens etos – for elevernes resultater er omfattende dokumenteret i forskningen. Mest kendt er formentlig undersøgelsen af Michael Rutter og medarbejdere tilbage i 1979 baseret på 12 skoler i London⁷⁾. Skolerne var hovedsagelig med elever fra socialt og økonomisk svage hjem. Fire centrale resultatmål blev anvendt, nemlig boglige præstationer, dårlig opførsel, tilstedeværelsehyppighed og kriminalitet. Der var stor forskel på skolerne og samtidig hang målene sammen. Men hvad skabte forskellen på skolerne? Undersøgelsen udlignede for børnenes familiebaggrund og bygningernes alder, rummelighed og størrelse samt antal elever i klasserne. Hvad der forklarede forskellen mellem skolerne, var skolens måde "at holde skole på". Det vil sige den sociale organisation, de personlige relationer og ledelsesstilen. Mere konkret var der tale om en række vigtige faktorer, blandt andet:

- Vægt på det boglige
- Lærernes tilgængelighed for konsultation
- Belønning og straf
- Omfanget af børnenes ansvar
- Lærernes brug af tid på pædagogiske forhold.

Tilsammen var der 39 faktorer, der blev målt og fundet vigtige til forklaring af forskellene, og det var især deres samlede vægt – mere end gennemslagskraften fra den enkelte faktor – der var afgørende. Der var tale om en særlig etos, et særligt skolemiljø, der virkede på utallige måder i et tæt samspil mellem sociale og pædagogiske forhold.

Denne undersøgelse af betydningen af det samlede skolemiljø kan i en vis udstrækning genfindes i den dokumentation, der foreligger vedr. udviklingen på flere af skolerne i Esbjerg. Det gælder fx Bakkeskolen, der er blevet omtalt som en "mønsterbryderskole". Skolelederen formulerer opfattelsen og den gældende etos således:

"Vi er godt klar over, at Bakkeskolen er en mønsterbryderskole. Vi sætter massivt

og tidligt ind for at eleverne lærer at læse og forstå dansk. For de tosprogede børn er sproget selve nøglen – de skal ikke bare beherske dansk, men også forstå nuancerne. Samtidig er det vigtigt, at vore lærere er fagligt og socialt engagerede – at børnene kan mærke, at vi vil dem”.

Der er altså i Esbjerg tale om en effekt af flere forhold, blandt andet ressource-tilførsel, forstærket etos og vægt på fagligt niveau.

KAMMERATEFFEKTEN

Elevmiljøet på en skole spiller en rolle for elevernes udbytte af undervisningen. Dette er i forskningen blandt andet dokumenteret ud fra undersøgelser af forekomst af mobning, elevers skoletrivsel og deling af elever.

Mobning i en klasse fører til dårligere udbytte af undervisningen, både for de elever, der mobbes og for dem, der mobber.

Skoler med høj mobbefrekvens har gennemgående dårligere resultater end skoler med lav mobbefrekvens. Disse forhold hører til de mere veldokumenterede inden for forskningen om mobning i skoler

Elevers trivsel udtrykt som deres glæde ved at gå i skole hører også til det veldokumenterede. Det fremgår af undersøgelser, der bygger på elevernes egen vurdering af både trivsel og dygtighed. Trivsel er her nøje sammenhængende med fire

Mere hjemkundskab

faktorer, nemlig (1) kammerater, (2) forholdet til læreren, (3) støtte og opbakning fra forældrene og endelig (4) positiv vurdering af sig selv. Denne sammenhæng mellem trivsel og udbytte støttes også af mere objektive mål på udbytte: i PISA undersøgelsen er der sammenhæng mellem skoletrivsel og testresultat

Hvad angår deling af eleverne er resultaterne også temmelig entydige. Hvis man deler elever efter evner eller forudsætninger, og det er det hyppigst forekommende, så har det en gunstig effekt på de dygtige elever – modsat effekt på de mindre dygtige elever. Resultaterne sammenfattes således af Judith Rich Harris⁸⁾:

”Når lærerne deler børnene op i gode og mindre gode læsere, har de gode læsere en tendens til at blive bedre og de mindre gode til at blive dårligere. En gruppekontrastefekt i funktion. De to grupper udvikler forskellige gruppenormer – forskellig adfærd, forskellige holdninger” (p. 275)

Den psykologiske faktor, der er tale om, er elevernes gensidige identifikation eller selv-kategorisering. Det vil sige, at man ser sig selv som udtryk for gruppens normer, man bliver som gruppen er.

Disse resultater skal naturligvis ses i relation til, at variationen mellem børnene ikke er så stor, at den forhindrer gensidig identifikation. Det betyder at visse elevgrupper har så svære vanskeligheder, at de ikke vil kunne drage fordel af en sammenligning med de velfungerende.

Men inden for det der bredt kaldes normalområdet er der ingen tvivl om, at en gruppering af børn på tværs af deres forudsætninger – og dermed også hjemlig baggrund – vil være en fordel for undervisningen og effekten af den.

Den samlede indflydelse af kammerateffekten på udbytte af undervisning er uden tvivl betydelig. Men her er det vigtigt at understrege, at denne effekt ikke kun drejer sig om at "mikse" elever med forskellig social baggrund. Der er tale om en langt mere omfattende satsning på elevklimaet og dermed også på elevernes egne kammeratrelationer og herunder deres oplevelse af social integration i skolen. Men mere snævert kan det godt udtrykkes sådan, at elever med ressourcer sætter et højere fagligt niveau i klassen, de forøger lærerens forventninger, de har en afsmittende effekt på de andre elever. Kort: den sociale sammensætning af en gruppe skaber en bestemt gruppe-kultur, der har stor indflydelse på præstationsniveauet hos alle, der identificerer sig med gruppens normer.

KONKLUSION

Elever med en svag hjemlig baggrund socialt og uddannelsesmæssigt har betydeligt sværere ved at opnå gode skoleresultater sammenlignet med elever, der har en mere privilegeret baggrund. Denne sociale effekt er dokumenteret i meget skole- og uddannelsesforskning og ofte omtalt som en social arv eller chanceulighed.

Forskningen på disse områder viser også, at der er en række faktorer, der kan influere på denne sammenhæng – og forstærke den negative effekt på skolepræstation af social baggrund eller i den positive variant: at bidrage til en udligning af den.

Det drejer sig om faktorerne:

- Økonomiske ressourcer til skolen
- Skolens faglighed
- Skolens pædagogiske miljø (etos)
- Skolens elevmiljø

Skoleerfaringer præget af begrænsede ressourcer, uklare faglige krav, usynligt pædagogisk miljø og fragmenteret eller opdelt elevmiljø vil virke forstærkende på gennemslagskraften fra den svage hjemlige baggrund. Og modsat: en udlignende

effekt på en svag hjemlig baggrund skal hvile på intensiveret satsning på en eller bedst alle disse faktorer i et tæt samspil.

Denne konklusion synes at blive bekræftet af de resultater, der er fremlagt af AE vedrørende skolerne i Esbjerg.

OVERVEJELSER OVER FORSLAG

Skal disse resultater fra dels AE og øvrige danske og internationale forskningsresultater inddrages i en begrundelse for skolepolitiske valg, kan det i kort form fremstilles således:

Socialt blandet elevmiljø vil være en klar fordel og kan søges opnået på flere måder:

- flytte/transportere elever mellem skoler ("Albertslundmodellen")
- ændre ved skoledistrikter i retning af mere blandede boligområder omkring den enkelte skole
- besøgsklasser og intensiverede faglige klasse-kontakter mellem skoler med forskellige social baggrunde.

Den mest drastiske – "Albertslundmodellen" – har hentet amerikansk inspiration i sin grundform. Den er objektiv i sin karakter, men det er samtidig dens store svagheit: de børn, der flyttes rundt på vil tydeligvis oftest blive de svage børn. De vil samtidig blive udsat for en stor risiko for stigmatisering, der vil modvirke de andre vigtige elementer i et godt elevmiljø. Med det resultat, at børnene ikke identificerer sig med gruppemiljøet men måske snarere bliver genstand for en udstødelse.

Derfor virker forslagene om at blande skoledistrikter og/eller forsøge med klassekontakter mellem skoler på faglig basis, fx baseret på særlige projekter eller særlige skolefaciliteter, som en oplagt mulighed i kombination med andre af de nedenstående forslag.

Skolemiljøet skal styrkes i en meget tydelig retning, der både omfatter økonomiske ressourcer, skolens ledelse og pædagogiske etos, lærernes kvalifikationer og engagement. Det betyder satsning på et betydeligt kvalitetsløft på de skoler, der har de store udfordringer (de "svage sko-

ler"). Det vil sige en satsning på hvad der kaldes "Magnetskoler", men her tænkt i en integreret udgave, der medtænker både økonomi, pædagogisk ledelse og lærer-efteruddannelse.

Fagligheden hænger meget sammen med skolemiljøet og her især de faktorer, der handler om lærerengagement og lærerforudsætninger. Det betyder kurser, supervision og ikke mindst ekstraressourcer til undervisningen. Det betyder også en tydelig udmelding til elever og forældre om fagligheden og de forventninger, der ligger i forlængelse her af. Inddragelse af pædagogisk-diagnostiske prøver og tests kan også være en nyttig vej til styrkelse af fagligheden.

Elevmiljøet styrkes af en mere blandet social sammensætning af elevgruppen, men skal også mere direkte styrkes gennem en række trivselsfremmende aktiviteter blandt eleverne, både i klassen, på skolen, i skolegården, som rådgivning og gennem elev-til-elev aktiviteter. Men også en særlig indsats for at mobilisere forældrene, og her kan en række danske erfaringer inddrages både over for forældregruppen generelt og over for de forældre, der skal opleve et vist pres for at involvere sig i deres barns skole.

NOTER:

1. Hjemlig baggrund defineres ud fra tre faktorer, nemlig forældrenes erhvervsuddannelse, skilsmisse, beskæftigelse. En svag hjemlig baggrund defineres ved tilstedeværelse af to eller tre af disse faktorer, nemlig enten forældre uden erhvervsuddannelse, forældrene er skilt eller forældrene lever i hovedsagen af kontanthjælp eller førtidspension.
2. Hansen, E.J. (1995) *En generation blev voksen*. Socialforskningsinstituttet, rapport 95:8.
3. Det Økonomiske Råd (2001). Formandskabet. *Dansk økonomi*.
4. Hansen, E. J. (1982) *Hvem bryder den sociale arv?* Socialforskningsinstituttet.
5. Rosenthal, R. & Jacobsen, L. (1977) *Pygmalion i klasseværelset*. Gyldendal.
6. Politikens kronik, 9. januar 2003.
7. Her efter Schaffer, H.R. (1999) *Social udvikling*. Hans Reitzel, side 405-405.
8. Harris, J. R. (2000) *Myten om børns opdragelse. Hvorfor bliver børn som de bliver?* Gyldendal.

Per Schultz Jørgensen er professor emeritus, cand.psych., dr.phil., tidligere formand for Børnerådet, formand for Socialpolitisk Forening og DAV.

Samarbejde omkring baging i hjemkundskab